

EKONOMICKÉ A PRÁVNE ASPEKTY SÚČASNEJ HOSPODÁRSKEJ KRIMINALITY

JANA KOPRLOVÁ

Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská republika

Abstrakt v rodném jazyce

Vymedzenie a základná charakteristika najvýznamnejších ekonomických a právnych aspektov hospodárskej kriminality s dôrazom na jej novodobé ponímanie v slovenských podmienkach, ako aj širšom európskom a celosvetovom kontexte. Náčrt alternatívnych vymedzení pojmu hospodárska kriminalita a ich pôvodu, fenoménu hospodárskej kriminality a jej etiológie, objasnenie súčasných prístupov k definovaniu relevantných skupín páchatel'ov, klasifikácia škôd a nákladov súvisiacich s páchaním hospodárskych trestných činov, uvedenie základných prístupov podnikateľských subjektov k riešeniu a prevencii hospodárskej kriminality, zhrnutie základných bodov súčasného stavu hospodárskej kriminality na Slovensku a vo svete.

Klíčová slova v rodném jazyce

Hospodárska kriminalita, Fraud, dolózne konanie, zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon, hospodársky trestný čin, Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. R (81) 12 o hospodárskych trestných činoch, Business Crime Control, Edwin Sutherland, kriminalita bielych golierov, kriminogénne signály, faktory a príčiny hospodárskej kriminality, základné členenie páchatel'ov súčasnej hospodárskej kriminality podľa skupín a ich profil, primárne a sekundárne škody a náklady súvisiace s hospodárskou kriminalitou, riešenie a prevencia hospodárskej kriminality, forenzné služby, systém riadenia „Anti-Fraud“ a jeho procesy, paradox kontroly a jeho účinky, potreba vypracovania jednotnej koncepcie preventívnych opatrení voči hospodárskej kriminalite na úrovni verejnej správy, súčasný stav hospodárskej kriminality - situácia na Slovensku a vo svete, Globálny prieskum hospodárskej kriminality, poradenská spoločnosť PricewaterhouseCoopers.

Abstract

Specification and main characteristics of the key aspects of the economic criminality with the emphasis on its up-to-date understanding in the Slovak surroundings as well as in the wider European and world-wide context. The outline of alternative descriptions of the term of the economic criminality and of their origins, of the phenomenon of the economic criminality and of its etiology, explanation of the dominant approaches to the definition of the relevant groups of perpetrators, classification of losses and costs related to the perpetrating economic crimes, presentation of the main approaches of undertaking units to their tasks connected with solving and preventing economic criminality, summarization of main points of the current situation in the field of the economic criminality in Slovakia and in the world economy.

Key words

Economic Criminality, Fraud, Dolus-Proceeding, Act No. 300/2005 Z.z. Slovak Criminal Code, Economic Crime, Council of Europe - Committee of Ministers Recommendation No. R (81) 12 on Economic Crime, Business Crime Control, Edwin Sutherland, White-Collar-Crime, Criminal Signals, Factors and Motives of Practicing Economic Criminality, Main Classification of Perpetrators According to their Key Groups and their Profiles, Primary and Secondary Losses and Costs Connected with the Economic Criminality, Solving and Preventing Economic Criminality, Forensic Services, Management System „Anti-Fraud“ and its Processes, Control Paradox and its Effects, Necessity of Working-Out a Comprehensive

Conception of Preventing Proceedings in Relation to the Economic Criminality on the Level of the Public Administration, Current Situation in the Field of the Economic Criminality in Slovakia and in the World Economy, Global Economic Crime Survey, Consulting Firm PricewaterhouseCoopers.

1. ÚVOD

Naša národná ekonomika sa v období bezprostredne nadväzujúcom na udalosti z novembra 1989 ocitla v historickej situácii, ktorej ďalšie smerovanie znamenalo veľký krok do neznáma. Vlna prerodu spoločensko-politických pomerov, ktorá rozhybala svet po páde berlínskeho múra, zasiahla v priebehu dvoch rokov postupne až dvadsaťdeväť krajín. Spoločným menovateľom procesu budovania trhovej ekonomiky sa stali demokratizácia spoločnosti, zmena politického systému a reforma ekonomického systému transformujúcich sa krajín. Kľúčovú úlohu v reforme ekonomického systému zohrával prerod centrálnie riadeného modelu hospodárstva na trhový typ ekonomiky, presnejšie povedané trhový model hospodárstva so žiaducou, nevyhnutnou mierou štátnych zásahov do riadenia hospodárskych procesov, tak, ako je všeobecne uznávaný a v rôznej miere taktiež zastúpený vo všetkých fungujúcich trhovovo orientovaných ekonomikách. Súčasťou jeho základnej platformy boli i zmeny v inštitútoch vlastníctva a vlastníckych vzťahov a širokospektrálna liberalizácia ekonomických vzťahov. Práve takéto obdobie veľkých spoločenských zmien, ktoré so sebou priniesli najmä opätovné zjednotenie Nemecka, rozpad Sovietskeho zväzu a celého východného bloku rozvírilo pomerne pokojnú hladinu prístupov k otázke bezprostredne súvisiacej hospodárskej kriminality. Známa teória o kriminalite bielych golierov dostala novú podobu, a tiež ponaučenie, že hospodárska kriminalita sa stáva fenoménom prekračujúcim dosah pôsobnosti individuálneho subjektu či organizácie, ba dokonca i národných alebo regionálnych trhov. Jej fenomén práve v uvedenom období procesov nebývanej liberalizácie národných ekonomík dokázal prerásť do takých rozmerov a podôb, že novodobú hospodársku kriminalitu možno už dnes označiť za najpálčivejší problém svetovej ekonomiky a jeden z kľúčových problémov budúcnosti ľudstva. Aký je súčasný stav interpretácie základných ekonomických a právnych aspektov hospodárskej kriminality v našich podmienkach, o tom hovorí nasledujúci príspevok.

2. VYMEDZENIE POJMU HOSPODÁRSKA KRIMINALITA

Pojem hospodárska kriminalita nebol zatiaľ ani napriek všetkým snahám jednoznačne vymedzený. Z hľadiska slovenského trestného práva sa spája s hospodárskymi trestnými činmi, zaradenými v piatej hlave osobitnej časti Trestného zákona č. 300/2005 Z.z.. Treba si však uvedomiť, že tieto explicitne vymedzené hospodárske trestné činy tvoria iba základ; ich množina z hľadiska rôznorodosti skutkových podstátí nie je konečná. Hospodársku kriminalitu je potrebné odlišovať od majetkovej kriminality, vzhľadom na skutočnosť, že niektoré trestné činy, ktoré sú zaradené v štvrtej hlave osobitnej časti Trestného zákona (napríklad podvodu, sprenevery), sa objavujú aj vo fenomenológii hospodárskej kriminality. V takomto prípade je vždy určujúci spôsob spáchania trestného činu.

V odbornej anglo-americkej terminológii sa častejšie objavuje jej anglické synonymum „Fraud“; v nemecky hovoriacich krajinách začínajú uprednostňovať pojem „dolözne konanie“. V oboch prípadoch sa mieni vždy to isté: hospodárske kriminálne aktivity predstavujú trestné činy, ktoré vznikajú v hospodárskom živote v súvislosti so zneužitím jestvujúcich pravidiel dôvery. Hospodársky život znamená, že takéto trestné činy sú páchané vo väzbe na uskutočňované hospodárske činnosti. To však nevyhnutne neznamená, že sa

vyskytujú iba v súvislosti s aktivitami podnikateľských subjektov. Hospodársku činnosť totiž vykonávajú aj iné subjekty, ako napríklad neziskové organizácie.

Vychádzajúc z definície amerického Institute for Internal Auditors rozumieme pod pojmom „Fraud“ podvody a protiprávne konania súvisiace s úmyselným uvádzaním do omylu alebo mylnej predstavy. Pre hospodársku prax môže byť však prijateľnejšie nasledujúce vymedzenie: hospodárska kriminalita predstavuje súhrn trestných činov a nezákonných postupov páchaných v organizáciách, na organizáciách alebo prostredníctvom organizácií, pričom pod pojmom „organizácia“ treba rozumieť všetky druhy trhových subjektov - takých, ktoré sú zamerané na zisk, i takých, ktorým zákon zakazuje vyvíjať ziskovo zamerané hospodárske aktivity. Pojem organizácie teda poukazuje na skutočnosť, že hospodárska kriminalita nemusí nevyhnutne postihovať iba podnikateľské subjekty, ale aj neziskové organizácie alebo všeobecne prospešné subjekty verejného práva. Uvedené vymedzenie pritom zahŕňa aj kriminalitu páchanú zamestnancami organizácií.

Podľa definície nemeckého Institut der Wirtschaftsprüfer predstavuje pojem „Fraud“ úmyselné konanie jednej alebo viacerých osôb z okruhu zákonných zástupcov, členov dozorných orgánov, zamestnancov podnikateľských subjektov alebo tretích strán, ktoré má vo všeobecnosti zabezpečiť neoprávnené alebo protiprávne výhody.

Ako dolózne konanie sa v podnikovo-hospodárskej literatúre označuje konanie vzťahujúce sa na podnikateľskú činnosť, ktoré vedie k úmyselnému poškodeniu podnikateľského subjektu alebo tretej strany. Pod takúto činnosť spadajú pri užšom vymedzení pojmu skutkové podstaty trestných činov z oblasti hospodárskej kriminality; pri rozšírenom vymedzení pojmu spadajú pod dolózne konanie i trestné činy z iných súvisiacich oblastí kriminality: napríklad počítačovej kriminality, majetkovej kriminality či organizovanej kriminality. Dolózne konanie nastáva protiprávnym privlastnením si majetkových hodnôt s cieľom vlastného obohatenia sa, pričom vzniknutá škoda je spôsobená úmyselne alebo aspoň prinajmenšom hrubou nedbanlivosťou a je namierená proti podnikateľskému subjektu, prípadne proti tretej strane, ale nikdy nie prvorado proti štátu. Takéto zámerné škodlivé konanie býva zásadne protiprávne; obvykle sa jedná o trestný čin vymedzený trestným právom. Medzi ďalšie znaky takéhoto konania patrí skutočnosť, že sa neuskutočňuje s použitím násilia a je spravidla veľmi ťažko identifikovateľné. Výška spôsobenej škody môže byť značná, závisí to od individuálneho prípadu. Pojem dolózne konanie má svoj etymologický pôvod v latinčine, kde viacvýznamový výraz „dolus“ znamená okrem iného zlý úmysel, podvod, lešť, klam.

Kolektív Oto Novotný, Josef Zapletal et al. uvádza, že zatiaľ čo majetková kriminalita smeruje proti majetku (fyzických i právnických osôb), hospodárska kriminalita smeruje proti hospodárskemu poriadku a jeho fungovaniu. Hospodársku kriminalitu však nemožno obmedzovať iba na hospodárske trestné činy v zmysle určenej osobitnej časti Trestného zákona. Základné rozdiely medzi majetkovou kriminalitou a hospodárskou kriminalitou sa podľa policajnej štatistiky prejavujú tiež v závažnosti spôsobených škôd. Výrazné odlišnosti pritom možno badať aj v charakteristikách páchatel'ov. (Podľa Novotný, O., Zapletal, J. a kol., 2004, s. 263).

Hospodársku kriminalitu obsiahnutú v piatej hlave osobitnej časti Trestného zákona v platnom znení podrobnejšie charakterizujú hospodárske trestné činy, ktoré zákonodarca rozdelil do štyroch samostatných dielov:

- prvý diel Trestné činy ohrozujúce trhovú ekonomiku (bližšie pozri §§ 250 až 258);

- druhý diel Trestné činy proti hospodárskej disciplíne (bližšie pozri §§ 259 až 269);
- tretí diel Trestné činy proti mene a trestné činy daňové (bližšie pozri §§ 270 až 280);
- štvrtý diel Trestné činy proti priemyselným právam a proti autorskému právu (bližšie pozri §§ 281 až 283).

Trestný zákon v platnom znení ako hospodárske trestné činy explicitne vymedzuje:

- zneužitie účasti na hospodárskej súťaži;
- neoprávnené podnikanie;
- neoprávnené obchodovanie s devízovými hodnotami a poskytovanie devízových služieb;
- nepovolenú výrobu liehu;
- porušovanie predpisov o obehú tovaru v styku s cudzinou;
- porušovanie predpisov o nakladaní s kontrolovaným tovarom a technológiami;
- ohrozenie devízového hospodárstva;
- skresľovanie údajov hospodárskej a obchodnej evidencie;
- poškodzovanie finančných záujmov Európskych spoločenstiev;
- ohrozenie obchodného, bankového, poštového, telekomunikačného a daňového tajomstva;
- zneužívanie informácií v obchodnom styku;
- machinácie pri verejnom obstarávaní a verejnej dražbe;
- poškodzovanie spotrebiteľa;
- falšovanie, pozmeňovanie a neoprávnená výroba peňazí a cenných papierov;
- uvádzanie falšovaných, pozmenených a neoprávnene vyrobených peňazí a cenných papierov;
- výrobu a držbu falšovateľského náčinia;
- ohrozovanie obehú peňazí;
- falšovanie, pozmeňovanie a nedovolená výroba kolkových známok, poštových cenín, nálepiek a poštových pečiatok;

- falšovanie a pozmeňovanie kontrolných technických opatrení na označenie tovaru;
- skrátenie dane a poistného;
- neodvedenie dane a poistného;
- nezaplatenie dane;
- porušenie predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru;
- porušovanie práv k ochrannej známke, označeniu pôvodu výrobku a obchodnému menu;
- porušovanie priemyselných práv;
- porušovanie autorského práva.

Pripomíname, že jeden z hľadiska dopadu na národné ekonomiky najznámejších dokumentov Rady Európy, ktorým je Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. R (81) 12 o hospodárskych trestných činoch z roku 1981 vymedzuje celkovo 16 základných oblastí hospodárskej kriminality:

1. kartelové trestné činy;
2. podvodné praktiky a zneužívanie hospodárskej situácie nadnárodnými spoločnosťami;
3. podvodné získavanie alebo zneužívanie finančných dotácií poskytnutých štátmi alebo medzinárodnými organizáciami;
4. trestné činy páchané prostredníctvom počítačov;
5. zakladanie a riadenie fiktívnych firiem;
6. falšovanie súvah podnikateľských subjektov a trestné činy spojené s účtovníctvom;
7. podvody vzťahujúce sa na ekonomickú situáciu a základné imanie spoločností;
8. porušovanie štandardov bezpečnosti a ochrany zdravia zamestnancov;
9. podvody poškodzujúce veriteľov;
10. poškodzovanie spotrebiteľov;
11. nekalá súťaž a klamlivá reklama;
12. finančné trestné činy a vyhýbanie sa úhrade spoločenských výdavkov na strane podnikateľských subjektov;
13. colné podvody;
14. trestné činy vzťahujúce sa na reguláciu obehu peňazí a meny;

15. burzové a bankové trestné činy;

16. trestné činy proti životnému prostrediu.

Vzhľadom na skutočnosť, že vymedzení pojmu hospodárska kriminalita jestvuje prinajmenšom tolko, koľko jestvuje autorských pohľadov a prístupov k predmetnej problematike, prikladáme názory v súčasnosti najčastejšie citovaných autorských prameňov:

„Dá sa povedať, že hospodársku kriminalitu tvoria trestné činy spáchané pri podnikaní ekonomických subjektov predovšetkým osobami pôsobiacimi vo vnútri týchto subjektov, poškodzujúce alebo ohrozujúce individuálne alebo kolektívne práva v hospodárskej sfére, zneužívajúce slabiny hospodárskeho systému alebo jeho inštitúcií, spôsobujúce oslabenie dôvery v ekonomický a spoločenský systém, motivované ziskom alebo túžbou po moci, latentnej povahy a vo svojej masovej forme ohrozujúce podstatu fungovania právneho štátu. Popritom má väčšina takto definovaných trestných činov ešte ďalšie spoločné juristické a sociologické charakteristiky, ku ktorým patria napríklad: ide o úmyselné trestné činy; v mnohých prípadoch sa jedná o tzv. blanketné alebo odkazovacie normy; skutkové podstaty sú formulované abstraktne a úzko nadväzujú na množstvo mimotrestných právnych noriem; vyskytujú sa tu častejšie ohrozujúce a omisívne trestné činy; konanie samé o sebe je nenásilnej povahy; trestné činy tohto druhu sa často veľmi dlho a podrobne plánujú a organizujú, pričom sú uskutočňované veľmi sofistikovaným spôsobom a často sú spáchané v skupine, ktorá môže mať aj charakter zločineckého spolčenia sa; často sa spájajú s činnosťou veľkých nadnárodných firiem a zasahujú územie viacerých štátov, pričom územie, na ktorom sa uskutočnilo trestné konanie, nemusí byť totožné s územím, na ktorom nastal trestný následok; a napokon, ide o trestné činy, ktoré sa vyznačujú anonymitou alebo aspoň osobnou dištanciou medzi páchatelom a obeťou, a preto je pre ne typická nízka kriminálna citlivosť.“ (Podľa Kuchta, J., Válková, H. a kol., 2005, s. 352).

„Pod hospodárskou kriminalitou rozumieme zavinené (spoločensky nebezpečné) konanie vymedzené v osobitnej časti Trestného zákona, poškodzujúce alebo ohrozujúce hospodársky poriadok, systém ekonomických alebo súvisiacich právnych vzťahov, ich fungovanie, práva a oprávnené záujmy subjektov týchto vzťahov.“ (Podľa Chmelík, J., Hájek, P., Nečas, S., 2005, s. 17). Keďže uvedená definícia je priveľmi všeobecná, autori ju pre potreby praxe ďalej spresňujú: „Pod hospodárskou kriminalitou rozumieme najmä tie protiprávne konania, ktoré: bez ohľadu na postavenie páchatela naplňajú skutkovú podstatu niektorého z trestných činov vymenovaných v príslušnej hlave osobitnej časti Trestného zákona; alebo ktoré naplňajú skutkovú podstatu iného trestného činu, pokiaľ sú pri jeho páchaní páchatel' aj poškodený v postavení subjektov vykonávajúcich podnikateľskú činnosť, a trestná činnosť súvisí s ich podnikaním; naplňajú skutkovú podstatu iného trestného činu, pokiaľ k nemu došlo vo vzťahoch založených obchodným či pracovným právom na ťarchu zamestnávateľa, alebo na základe iného právneho vzťahu súvisiaceho s hospodárstvom, ekonomikou či financiami; naplňajú skutkovú podstatu trestných činov verejných činiteľov a trestných činov súvisiacich s úplatkárstvom, pokiaľ ich spáchal predstaviteľ verejnej správy pri výkone svojej právomoci v súvislosti s plnením hospodárskych úloh vo všeobecnom záujme alebo takéto konanie proti tomuto predstaviteľovi smerovalo; alebo ich radia k hospodárskej kriminalite medzinárodné dokumenty.“ (Podľa Chmelík, J., Hájek, P., Nečas, S., 2005, s. 17-18).

A napokon prikladám tiež jedno z najstarších vymedzení pojmu hospodárskej kriminality: americký kriminálny sociológ Edwin Sutherland označuje za hospodársku kriminalitu konanie tzv. „bielych golierov“ ako zločincov z „nadsvetia“ a stavia ich proti tzv. kriminalite

„modrých golierov“ ako zločincov z „podsvetia“ či kriminalite „malého človeka.“ (Podľa Chmelík, J., Hájek, P., Nečas, S., 2005, s. 14).

Pod pojmom hospodársky trestný čin možno v najširšom, a tým aj nie právnom zmysle slova rozumieť všetky legálne a nelegálne praktiky, na základe ktorých osoby zodpovedné za podnikateľské subjekty, predovšetkým ich vlastníci, manažéri, prokuristi a iné osoby splnomocnené zastupovať podnikateľský subjekt, spôsobujú škodu: ľuďom, prírode, štátu, spoločnosti, vede, kultúre či iným právnym statkom, a to za účelom dosiahnuť, zvýšiť alebo zaistiť svoj zisk.

Nemecká všeobecne prospešná záujmová organizácia zameraná na boj proti hospodárskej kriminalite Business Crime Control (ďalej len „BCC“) striktne rozlišuje medzi praktikami, ktoré zákonodarca vymedzuje ako trestné činy, a medzi praktikami, ktoré dokázateľne ohrozujú, poškodzujú, alebo ničia právne statky, a napriek tomu sa jedná o aktivity, ktoré sú legalizované, či dokonca priamo podporované zo strany štátu alebo nižších administratívnych celkov, najmä prostredníctvom daňových zvýhodnení alebo iných privilégií. Sociálne alebo ekologicky zamerané, no pritom škodlivé hospodárske praktiky môžu byť z hľadiska zákonodarcu legálne, no podľa stanoviska BCC legitímne nie sú. Je totiž potrebné nazerať na ne podľa toho, či im možno zabrániť, alebo či ich je možné aspoň minimalizovať prostriedkami, ktorými disponuje trestné právo, alebo prostriedkami právnych noriem iných právnych odvetví, či prostredníctvom noriem správanía sa alebo iných vhodných noriem upravujúcich konanie, alebo prostredníctvom kontrolných systémov, pretože kriminalizácia nie je všeliak. Dve zo základných oblastí kriminality, ktoré vymedzuje trestné právo, a ktoré BCC spája s pojmom hospodársky trestný čin, tvoria: (I.) hospodárska kriminalita a (II.) organizovaná kriminalita. Obe oblasti vykazujú viaceré spoločné črty, pričom je možné dokázať existenciu ich vnútornej previazanosti. Dokonca aj ich oficiálne vymedzenia sa často prelínajú, vzhľadom na skutočnosť, že vzájomne ich oddeliť možno iba teoreticky. Možno tiež dokázať, že obe oblasti sa vzájomne podmieňujú, a to vzhľadom na vysoký stupeň podobnosti z hľadiska obsahu, a taktiež vzhľadom na vzájomnú závislosť medzi hospodárskou kriminalitou a organizovanou kriminalitou. Podobne možno poukázať na skutočnosť, že obe uvedené oblasti kriminality fakticky vytvárajú vzájomne sa dopĺňajúci previazaný systém. Na identifikáciu a vymedzenie každej z oboch oblastí slúžia osobitné stratégie boja proti nim. Z pohľadu BCC však hospodárska kriminalita predstavuje základný priestor pre všetky druhy hospodárskych trestných činov.

Hoci bol uvedený pohľad mnohonásobne podložený, či už štúdiami Edwina H. Sutherlanda o kriminalite bielych golierov, nespočetnými historickými faktami, kritickými analýzami zaoberajúcimi sa rozdielmi medzi platným právom a skutočným hospodárskym dianím, policajnými štatistikami či každodennými skúsenosťami, v prípade nevyhnutnej potreby verejného stanoviska či komentárov na tému aktuálnych škandálov hovoria aj v súčasnosti významní zástupcovia hospodárstva, politici, novinári alebo vedci stále o „menej čiernych ovciach“, na ktoré možno natrafiť kdekoľvek. Mnohí z nich ako experti na tvorbu verejnej mienky rozširujú, zväčša vo vlastnom záujme, bájkú o tom, že hospodárska kriminalita je iba okrajový fenomén. Nemožno sa preto pozastavovať nad skutočnosťou, že hospodárska kriminalita zostáva pre odborníkov z oblasti hospodárskych a sociálnych vied či etiky naďalej slepým miestom. Častokrát sa jej fenoménom začnú zaoberať až vtedy, keď im zamestnanec ich banky či poisťovne, stavebnej spoločnosti alebo predajca vozidla vyplieni konto, alebo keď zbehlý falošný znalec predefinuje podvodné konanie na legálnu obchodnú činnosť, a tým ich osobne existenčne zničí. Takýto vzor správania, žiaľ, stále zostáva pravidlom u väčšiny trhových aktérov.

3. FENOMÉN HOSPODÁRSKEJ KRIMINALITY A JEJ ETIOLÓGIA

Kriminálny sociológ Edwin H. Sutherland už v tridsiatych rokoch minulého storočia vo svojich vzhladom na pomery Spojených štátov prevratných štúdiách o kriminalite veľkých podnikateľských subjektov poukázal na to, čo približne v sedemdesiatych rokoch 20. storočia uznali za nepopierateľnú skutočnosť aj vedecké kruhy vo vyspelej západnej Európe: poukázal na skutočnosť, že hospodárska kriminalita, ktorú sám nazval kriminalitou bielych golierov (anglicky „white-collar-crime“), zapríčiňuje v hodnotovom vyjadrení vyššie škody ako všetky ostatné formy kriminality spoločne. Sutherlandovi sa na základe vlastných výskumov po prvý raz podarilo predložiť kriminálnej sociológii, ktorá sa dovtedy tradične zameriavala na oblasti kriminality násilia a chudoby, vedecký dôkaz o tom, že okrem kriminality modrých golierov (anglicky „blue-collar-crime“), teda kriminality bezvýznamných zamestnancov, jestvuje tiež kriminalita, za ktorou stoja vysokopostavení ľudia. Pomenoval ju v súlade s názvom už vtedy známej kriminality modrých golierov ako kriminalitu bielych golierov. No vzhladom na fakt, že aj bezvýznamní zamestnanci musia často nosiť biele goliere, zvädza pomenovanie tejto kriminality k tomu, že aj hospodárske trestné činy páchané bezvýznamnými osobami bývajú pripisované taktiež na ťarchu hospodárskej kriminality. Poznatky pochádzajúce z prvej polovice 20. storočia sa neskôr opätovne niekoľkokrát potvrdili, a to nielen na území Spojených štátov.

Aj najnovšie štatistiky nemeckého Spolkového kriminálneho úradu (t.j. Bundeskriminalamt, ďalej len „BKA“), jednej z najvýznamnejších štátnych inštitúcií, ktoré sa podieľajú v Nemecku na boji proti zločinu, vykazujú výsledky veľmi podobné tým, ku ktorým pôvodne dospel pán Sutherland: podľa posledných štatistík spadá v Nemecku do kategórie hospodárskych trestných činov cca 1,7 % všetkých odhalených kriminálnych aktivít; podiel hospodárskej kriminality na celkových škodách spôsobených kriminálnou činnosťou dosahuje približne 60 %. Uvedené skutočnosti motivujú organizáciu BCC stále väčšmi v jej úsilí dostať hospodársku kriminalitu úplne oficiálne na pozíciu, ktorá jej vzhladom - prinajmenšom na priamo spôsobené hmotné škody - objektívne prináleží. Odhliadnuť však nemožno ani od ňou spôsobených nepriamych, spravidla nehmotných škôd, počnúc stratou dôvery zákazníkov k celkovému hospodárskemu daniu a končiac negatívnym dopadom na celý sociálne orientovaný štát a jeho demokraciu.

Keďže sa už od médií, politiky, a ani vedy nedala v dohľadnej dobe očakávať náprava predstavy o hospodárskej kriminalite v spoločnosti, nastúpila BCC v roku 1991 cestu výkladovej ofenzívy. Spočiatku sledovala iba cieľ upozorniť širokú verejnosť na negatívne sociálne a ekologické dopady hospodárskej kriminality, na jej časté spolupôsobenie pri vzniku novodobých závažných problémov, a tiež na prekážky mariace jej riešenie pokojnými prostriedkami. Stanovený cieľ sa však vzhladom na obrovský vplyv hospodárskych kriminálnych subjektov nepodarilo dosiahnuť v takom rozsahu a s takou rýchlosťou, ako si pôvodne zakladatelia BCC priali. No aj napriek tomu dokázali dosiahnuť pozoruhodný pokrok, okrem iného predovšetkým v tom, že kontrolné subjekty a poradenské spoločnosti, ako aj niektorí začínajúci kriminológovia túto tému aspoň otvárajú. Žiaľ, zväčša iba preto, aby si pri ich údajnom boji proti hrozbám, ktoré plodí hospodárska kriminalita a postihujú podnikateľské subjekty, zaistili vlastný prospech. So zámerom zabezpečiť si stály vplyv na riadiacich úrovniach výnosných kontrolných subjektov a poradenských spoločností zriaďujú si dlhodobo v utajení fungujúce hospodárske detektívne kancelárie, ktoré síce údajne bojujú proti hospodárskej kriminalite, no v skutočnosti sa zameriavajú najmä na sledovanie zamestnancov firmy. Vychádzajú pritom z premisy, že zamestnanci subjektu spôsobujú až 60 % všetkých hospodárskych trestných činov. Uvedená percentuálna hodnota vzišla z prieskumu uskutočneného na najvyšších riadiacich úrovniach. Prítom je zaujímavé, že hospodárske

kontrolné subjekty, ktoré sľubujú riešiť problém hospodárskej kriminality, samé predstavujú súčasť tohto problému.

Podľa stanoviska BCC možno sledovať problém demagogického prekrúcania pojmu hospodárskej kriminality najvyššími zástupcami na najvyšších stupňoch zodpovednosti, a tiež osobami riadiacimi kapitálové spoločnosti zamerané na maximalizáciu zisku, pričom sa odvracia pozornosť na tie osoby, ktoré - čo samozrejme žiadny podnikateľ nemôže tolerovať - si na ťarchu svojho zamestnávateľa zvyšujú nelegálnymi spôsobmi svoje platy, mzdy alebo počet dní dovolenky. Z uvedeného dôvodu BCC jasne rozlišuje medzi kriminalitou na strane práce a kriminalitou na strane kapitálu. Je zrejmé, že ako hospodársku kriminalitu možno označiť iba tie kriminálne aktivity, ktoré sa podstupujú v prospech strany kapitálu, a to aj vtedy, keď tí, ktorí hospodárske trestné činy prakticky vykonávajú, napríklad účtovník, sú závislými pracovníkmi. Kriminalita na strane zamestnancov nie je podnikateľskou kriminalitou.

Hospodárska kriminalita môže postihnúť každý trhovú subjekt, bez ohľadu na to, či je, alebo nie je vo svojich aktivitách prvorado zameraný na dosiahnutie zisku. Predovšetkým pre podnikateľské subjekty môže predstavovať také ďalekosiahle a deštruktívne účinky, ktoré v závislosti od konkrétnych okolností môžu dokonca spôsobiť existenčné ohrozenie či úplný zánik subjektu. Hospodárska kriminalita totiž nespôsobuje iba hmotné škody, poškodzuje tiež dodávateľov, zákazníkov a ostatných obchodných partnerov, zhoršuje imidž podnikateľského subjektu a znižuje morálku jeho zamestnancov. Napriek tomu mnohé podnikateľské subjekty stále podceňujú jej riziká. Moderné podnikateľské subjekty sa však snažia s jej fenoménom vyrovnáť. Aj najnovšie, sprísnené zákonné ustanovenia nútia podnikateľské subjekty aktívne sa vyrovnávať s problematikou hospodárskej kriminality, podobne, ako sa široká verejnosť, a osobitne prominentné osobnosti začínajú čoraz viac venovať otázkam riešenia hospodárskej kriminality.

Kolektív autorov J. Chmelík, P. Hájek a S. Nečas vymedzuje viacero kriminogénnych signálov, na základe ktorých možno predpokladať páchanie hospodárskej kriminality:

- manažment subjektu ovláda úzka skupina osôb bez pôsobenia dozorného orgánu;
- porušovanie zákonných (vrátane vnútorných) noriem, ako aj noriem interného auditu;
- nadštandardná životná úroveň niektorého z predstaviteľov podnikateľského subjektu, ktorá nezodpovedá jeho príjmu;
- neúmerná nadčasová práca zamestnanca, zväčša vedúceho pracovníka, ktorý odmieta delegovať úlohy na iné osoby;
- zriaďovanie bankových účtov v tzv. daňových rajoch;
- neobvyklé finančné alebo všeobecné hospodárske transakcie hrubo sa vymykajúce podobným režimom a iné. (Podľa Chmelík, J., Hájek, P., Nečas, S., 2005, s. 41).

Tí, ktorí sa usilujú o zmenu a nápravu doterajšieho falošného pohľadu na fenomén hospodárskej kriminality, to nemajú vôbec ľahké. Ako príklad možno uviesť nemecký Spolkový kriminálny úrad, ktorý až do deväťdesiatych rokov uplatňoval a voľne šíril schému podceňujúcu význam postavenia hospodárskej kriminality. Vychádzajúc zo skutočnosti, že

v deväťdesiatych rokoch minulého storočia sa odborná verejnosť zaoberala predovšetkým organizovanou kriminalitou, a tým nechala odlákať svoju pozornosť od prinajmenšom rovnako nebezpečnej, z pohľadu BCC dokonca oveľa nebezpečnejšej hospodárskej kriminality, je najskôr potrebné si uvedomiť, aký je skutočný význam oboch uvedených oblastí kriminality. Dnes už dávno prekonaná schéma pochádzajúca z roku 1990 vzbudzuje dojem, že hospodárska kriminalita predstavuje iba jednu z viacerých možných foriem prejavu organizovanej kriminality. Uvedený pohľad na hospodársku kriminalitu zotrval až dovtedy, kým sa z termínu organizovaná kriminalita ako vedome nepresne vymedzeného označenia politického boja nestala kategória vymedzená trestným právom. Pojem organizovanej kriminality sa vtedy vnímal doslovne, išlo jednoducho iba o súhrnný pojem pre všetky druhy kriminálnej činnosti, ktorá bola páchaná spoločne viacerými osobami podľa vopred premysleného plánu. Z tohto pohľadu predstavovala spoločne vykonaná krádež detskej hračky formu organizovanej kriminality, rovnako, ako rádovo miliónová škoda spôsobená subvenčným podvodom, ktorá inak podľa trestného práva spadá pod hospodársku kriminalitu.

Obrázek 1: Prepis schémy Spolkového kriminálneho úradu z roku 1990

Prameň: <http://www.wirtschaftsverbrechen.de/wirtschaftsverbrechen/wirtschaftskriminalitat.html>, 27.08.2008.

Na priloženom obrázku je vyobrazená dobová schéma z roku 1990, ktorú uplatňoval a voľne šíril nemecký Spolkový kriminálny úrad Bundeskriminalamt na sklonku minulého storočia. Ako si možno všimnúť, miera, v ktorej sa vo vtedajšom období podceňoval význam postavenia hospodárskej kriminality, bola mimoriadne závažná. Schéma uvádza jednotlivé trestné činy pod pôvodnými dobovými názvami, zodpovedajúcimi vtedajšej nemeckej právnej terminológii.

Práve v období veľkých spoločenských zmien súvisiacich s opätovným zjednotením Nemecka, s rozpadom Sovietskeho zväzu a celého východného bloku sa začal aj v odvetví trestného práva vymedzovať rozdiel medzi organizovanou kriminalitou a hospodárskou kriminalitou. Dialo sa tak predovšetkým v súvislosti s požiadavkami vtedajšej politickej scény a v súlade s reakciami ľudu na osudovú úlohu, ktorú západné podnikateľské subjekty, investičné spoločnosti i kriminálne živly zohrávali pri premene štátneho vlastníctva na súkromné vlastníctvo. Ako bolo bežným javom, prizvali sa na pomoc skúsení experti zo Spojených štátov amerických, ktorí so sebou „priviezli“ aj pojem „Organized Crime“. Na jeho základe vznikla v priebehu rokov 1976 až 1986 v nemeckom hospodárskom trestnom práve samostatná, voľne vymedzená oblasť trestných činov pod názvom Organizovaná kriminalita. To začalo u verejnosti budiť dojem, že hospodárska kriminalita nie je organizovanou kriminalitou, čo však nie je úplne pravda, pretože aj hospodárska kriminalita môže byť organizovaná. A spravidla oveľa lepšie ako kriminálne aktivity vymedzené pod hlavičkou organizovanej kriminality. Dokonca bol prijatý v Nemecku zákon na boj proti organizovanej kriminalite (tzv. OrgKG), ktorý bol spoločne so zákonom na boj proti praniu špinavých peňazí a protikorupčným zákonom vymedzený takým spôsobom, že vytváral predstavu, ako keby hospodárska kriminalita nemala vôbec nič spoločné s organizovanou kriminalitou, praním špinavých peňazí či korupciou - a ak aj predsa len niečo, tak iba vo výnimočných situáciách vis major a úplne okrajovo. Tí, ktorí sa snažili objasniť dilemu medzi organizovanou kriminalitou a hospodárskou kriminalitou a vymedziť deliacu čiaru medzi nimi, tak mohli teoreticky urobiť. V praxi takéto vymedzenie hranice medzi oboma oblasťami kriminality však nebolo v podstate možné vykonať. Tak napríklad v Taliansku sa najskôr vôbec nepokúšali stanoviť striktnú, takmer nepriepustnú právnu hranicu medzi kriminálnymi aktivitami mafiánskych subjektov a trestnou činnosťou inak serióznych podnikateľských subjektov či manažérov.

Skutočnosť, že takúto hranicu zjednotené Nemecko ustanovilo, možno označiť ako „náhradný múr“ (pozn.: v nemčine Ersatzmauer; slovíčko Mauer znamená múr, t.j. symbol rozdelenia, a rovnako opätovného zjednotenia Nemecka). Zákonodarcovi nešlo ani tak o boj proti kriminalite veľkých kapitálových spoločností, investorov, manažérov, špekulantov, ktorí bez ohľadu na platné právo brali doslova útokom krajiny bývalého východného bloku, ale skôr o boj voči všetkým kriminálnym subjektom, ktoré útočili opačne, z rozpadajúceho sa východného bloku na bohatý a slobodný západ, s cieľom organizovať tu kriminálne obchodné aktivity. Po páde berlínskeho múru boli pod spoločnou nálepkou „ruská mafia“ vnímaní za obzvlášť problematický jav, hoci podľa expertov polície i znalcov podsvetia neboli v západných krajinách Európy žiadnymi nováčikmi. Zákon OrgKG mal slúžiť na boj proti všetkej zahraničnej a medzinárodnej kriminalite, teda aj proti latinskoamerickým a juhoeurópskym drogovým bossom, obchodníkom so zbraňami či ľuďmi, falšovateľom peňazí, ako aj národnostným skupinám organizujúcim poskytovanie sexuálnych služieb. Týmto uvedený zákon prispel tiež k tomu, že sa organizovaná kriminalita stala synonymom cudzineckej kriminality, pričom sa ignorovala vzájomná súvislosť s problémom nesprávneho výkladu hospodárskeho trestného činu.

Skutočnosť, že organizovaná kriminalita páchaná cudzincami nespolupracovala iba s domácimi obchodníkmi, ale častokrát, vzhľadom na nemalé úplatky, nachádzala podporu u politikov, policajtov či pracovníkov verejnej správy, sa vďaka protikorupčnému zákonu skôr zahmlila ako zvýraznila. Zákon síce kriminalizuje taktiež stranu poskytovateľa úplatku, ale v praxi sa zameriava na boj a postih korupčných aktivít takmer výhradne iba vo vzťahu k príjemcom úplatkov. Z uvedeného dôvodu verejnosť nadobudla dojem, že v prípade korupčnej aféry leží všetka vina na pleciach politických strán, politikov či zamestnancov. Aj zákon na boj proti praniu špinavých peňazí zaujímal skôr pasívne postavenie. Dôvodom bola skutočnosť, že na pranie špinavých peňazí sa podieľajú aj seriózne banky, čo znemožnilo zákonodarcovi presadiť pranie špinavých peňazí do zoznamu hospodárskych trestných činov. Naviac bol prijatý takmer neúčinný zákon na boj proti praniu špinavých peňazí, ktorý postavil zamestnancov pri prepážkach do pozície najdôležitejšej kontrolnej inštalácie. Tieto a mnohé ďalšie skutočnosti viedli k tomu, že sa hospodárska kriminalita v súčasnej najsilnejšej svetovej ekonomike ešte stále poníma a rieši ako viac-menej okrajový fenomén.

Podobne, ako nejestvuje jednoznačné vymedzenie pojmu hospodárska kriminalita, tak aj vymedzenia základných skupín príčin hospodárskej kriminality ponúka odborná literatúra z viacerých autorských hľadísk.

Slovenské aj české kolektívy autorov venujúce sa otázkam hospodárskej kriminality sa spoločne zhodujú v základnom náhľade na tradičné rozdelenie príčin hospodárskej kriminality podľa ich charakteru na dve skupiny:

- klasické príčiny, majúce spoločné črty vo vzťahu ku všetkým druhom kriminality a
- špecifické príčiny, majúce svoje opodstatnenie predovšetkým v hospodárskej sfére.

Podobne vhodný prístup jestvuje aj pri ďalšom tradičnom členení predmetných príčin, a to z časového hľadiska, kde ich možno opäť rozdeliť na dve skupiny, a to na

- príčiny dlhodobého charakteru a
- príčiny krátkodobého charakteru.

Je zrejmé, že v oboch prípadoch ide o členenia všeobecného charakteru. Špecifickejší pohľad na vymedzenie základných skupín príčin novodobej hospodárskej kriminality ponúka český kolektív autorov J. Kuchta, H. Válková et al., ktorý ich člení aj z obsahového hľadiska, pričom vymedzuje tri základné skupiny kriminogénnych faktorov:

- ekonomické faktory, spomedzi ktorých vyzdvihujú najmä samotné hodnoty, ktoré sú predmetom hospodárskej činnosti; mieru liberalizácie hospodárskeho systému; rozvoj hospodárskych technológií zakladajúcich sa na technickom pokroku; konjunktúry a recesie v ekonomike; niektoré z inštitútov hospodárskeho života; a napokon niektoré právne formy podnikania;
- organizačno-technické faktory, kde uvádzajú osobitne výrazné medzery v legislatíve; nedostatky vo fungovaní a kontrole základných inštitútov trhového mechanizmu, ako aj v činnosti orgánov zaoberajúcich sa hospodárskou kriminalitou; vymožitelnosť práva a nedostatočne efektívnu činnosť zodpovedajúcich orgánov; nedostatky v oblasti ľudských

zdrojov, predovšetkým nízke profesionálne a etické nároky kladené na ľudí v zodpovedných funkciách;

- sociálno-kultúrne faktory, pri ktorých zdôrazňujú nedostatočnú právnu úpravu, ktorá sa odráža v nízkej úrovni právneho povedomia, čo ďalej vedie k vysokej tolerancii verejnosti vo vzťahu ku kriminalite; nedostatok kladných vzorov; vo všeobecnosti akceptovanú snahu uplatniť sa na pracovisku a túžbu po kariére; často uplatňovaný zhovievavejší prístup zákonodarcov, polície a justície k páchatelom hospodárskej trestnej činnosti, prameniáci z osobitne významného ekonomického a spoločenského postavenia páchatelov. (Podľa Kuchta, J., Válková, H. a kol., 2005, s. 360-364).

Kolektív autorov J. Chmelík, P. Hájek a S. Nečas vymedzuje tri iné základné skupiny kriminogénnych faktorov kriminality v hospodárskej oblasti, ktoré súhrnne predstavujú:

- zmena morálky a nepísaných pravidiel správania sa v spoločnosti v ich úzkom vzťahu k podceňovaniu zmeny a vytvárania zodpovedajúcich právnych inštitútov a právnej regulácie;
- ekonomická, ničím neodôvodniteľná nerovnosť, premietajúca sa v rastúcej polarizácii;
- vysoká nezamestnanosť a jej sprievodné prejavy. (Podľa Chmelík, J., Hájek, P., Nečas, S., 2005, s. 37-40).

Vychádzajúc z vyššie uvedených príkladov členení príčin a kriminogénnych faktorov hospodárskej kriminality je evidentné, že sa začínajú stále viac vzdávať od všeobecných teoretických vymedzení a odvíjajú sa čoraz väčšmi práve od skutočnej hospodárskej praxe.

4. PROFIL PÁCHATEĽA A NÁKLADY SÚVISIACE S HOSPODÁRSKOU KRIMINALITOU

Vo vzťahu k hospodárskej kriminalite sa podľa prevládajúceho názoru zväčša nejedná o úzkoprofilového páchatel'a, vzhľadom na úmysel obohatiť sa.

Podobne kolektív autorov J. Kuchta, H. Válková et al. konštatuje, že nejestvuje úplne vyhranený typ páchatel'a hospodárskej kriminality a tvrdí, že prakticky každý, kto sa podieľa na hospodárskej činnosti, je schopný za určitých podmienok spáchať hospodársky trestný čin. Vychádzajúc z tohto tvrdenia ďalej uvádza, že páchatel'ov možno deliť na dve skupiny:

1. príležitostní páchatelia, ktorí pôsobia v zásade legálne a pre spáchanie trestného činu sa rozhodnú až keď sa naskytne príležitosť k jeho ľahkej realizácii s predpokladaným vysokým ziskom či inou výhodou. Túto skupinu ďalej špecifikujú na dve podskupiny:
 - páchatel'ov z nutnosti, ktorí hospodársky trestný čin spáchajú z hospodárskej nutnosti;
 - páchatel'ov, ktorých pri páchaní hospodárskeho trestného činu motivuje pokušenie či potreba riskovať, takže možno hovoriť o kriminalite z blahobytu;

2. profesionálni páchatelia, zastupujúci menej početnú skupinu, ktorí všetko svoje úsilie zameriavajú na dosiahnutie nelegálneho zisku a obchodný a hospodársky styk pre nich predstavuje iba zámienku, ktorou zakrývajú nelegálne praktiky.

Páchatelia sa pritom od seba navzájom odlišujú svojimi osobnými charakteristikami, vlastnosťami a motívmi. Spoločným menovateľom ako základnou objektívnou podmienkou pre uskutočňovanie hospodárskej trestnej činnosti je podľa nich práve príležitosť, z čoho odvodzujú, že páchatelia môžu byť prevažujúco z vyšších a stredných spoločenských vrstiev, v exponovanom postavení, pričom disponujú hospodárskym vplyvom a mocou. Konštatujú, že v populácii páchatel'ov dominujú v poslednej dobe popri už vytvorenej elitnej najvyššej spoločenskej vrstve tzv. „bielych golierov“ osoby, ktoré sa regrutujú zo strednej spoločenskej vrstvy, tak, ako im to umožňuje súčasný technický rozvoj, čím sa myslia najmä manažéri. Ďalej uzatvárajú, že sa dá predpokladať, že charakteristiky páchatel'a, ktoré uvádzajú, sa v posledných desiatkach rokov príliš nezmenili: ide najčastejšie o rafinovaných, vzdelaných a dobre situovaných ľudí s kombinačnými schopnosťami. (Podľa Kuchta, J., Válková, H. a kol., 2005, s. 352-354).

V roku 2004 uskutočnil vedecký kolektív z pražského Inštitútu pre kriminológiu a sociálnu prevenciu pod vedením PhDr. Miroslava Scheinosta rozsiahly výskum ekonomickej kriminality, pričom sa na základe analýzy konkrétnych prípadov pokúsil o určitú kategorizáciu páchatel'ov ekonomickej kriminality z hľadiska ich správania. Hoci sa výskumnému tímu podarilo získať iba obmedzené množstvo potrebných údajov, pokúsili sa aj napriek tomu vymedziť základné kategórie páchatel'ov podľa charakteristických spoločných črt správania sa. Pracovne vymedzili päť typov - kategórií páchatel'ov:

- typ naivného a ľahkomyselného páchatel'a;
- typ páchatel'a - športovca;
- typ bezohľadného dobrodruha;
- typ páchatel'a - manipulátora;
- typ páchatel'a - velikáša.

Pri vymedzení vyššie uvedených kategórií páchatel'ov ekonomickej kriminality autori akcentovali dynamický prístup k osobnosti páchatel'a. (Podľa Scheinost, M. a kol., 2004, s. 91-92).

Typ naivného a ľahkomyselného páchatel'a zastupujú mladší páchatelia, podnikajúci v menšom rozsahu, ktorí sa do problémov dostávajú najmä v dôsledku vlastnej dôverčivosti, neskúsenosti, nereálnych odhadov situácie a svojich možností, ako aj menšou obratnosťou pri vlastnom podnikaní. Lahko sa môžu stať obeťou skúsenejších páchatel'ov, ktorí z nich môžu mať prospech, pričom sami zostávajú bez postihu. Typ páchatel'a - športovca si jasne uvedomuje, že pácha trestnú činnosť, a koná tak zámerne, opakovane, až dovtedy, pokiaľ nie je odhalený. Akonáhle je odhalený, priznáva sa a spolupracuje s orgánmi činnými v trestnom konaní. Prípadné odhalenie, ako aj následný trest akceptuje a ráta sa s ním. Typ bezohľadného dobrodruha predstavujú páchatelia, ktorí začínali pôvodne ako normálni podnikatelia, bez úmyslu páchať trestnú činnosť. Pre jej páchanie sa rozhodli až neskôr, či už vedome, s očakávaním rýchlejšieho obohatenia sa, alebo pod tlakom vlastnej nepriaznivej

hospodárskej situácie. Trestnú činnosť môžu páchať jednorazovo i opakovane, systematicky, často za pomoci spoločníkov. Ku svojim obetiam sa správajú zväčša bezohľadne až cynicky. V prípade odhalenia svoju vinu spravidla popierajú, alebo sa ju snažia zvaliť na spoločníkov, respektíve sa snažia vyhýbať trestnému stíhaniu. Páchatel' - manipulátor sa objavuje najmä vo sfére finančnej kriminality. Spolieha sa na svoje znalosti sveta financií, a vzhľadom na svoje postavenie a autoritu sa púšťa aj do operácií, ktoré presahujú rámec zákona. Predpokladá pritom, že dokáže svoje trestné konanie zastrieť do takej miery, že mu nebude možné porušenie trestných noriem dokázať. Nemá kriminálnu minulosť, a ani väzby na kriminálne prostredie. Typ páchatel'a - velikaša predstavuje zase skupinu páchatel'ov, ktorí pod vplyvom počiatkových úspechov či rýchlej kariéry a dosiahnutia relatívne vysokej pozície v pomerne mladom veku nadobudnú presvedčenie o svojich mimoriadnych schopnostiach, a z neho odvodzujú svoje oprávnenie suverénne rozhodovať bez ohľadu na stanovené pravidlá, alebo sa snažia pri podnikateľských aktivitách uskutočňovať pomocou trestnej činnosti nereálne plány alebo ambície. Takýto prístup k okoliu môže po istú dobu pôsobiť v ich vlastný prospech. (Podľa Scheinost, M. a kol., 2004, s. 91-92).

Na základe spätného hodnotenia prípadov, ktoré skutočne nastali, medzi spoločné črty, ktoré boli najčastejšie zdokumentované u jednotlivých páchatel'ov, patria:

- túžba profilovať sa;
- autoritatívny štýl riadenia;
- odpor voči interným revíziám a kontrolám.

Pod pojmom „Top-Management Fraud“ vníma odborná terminológia dolôzne konanie vyššieho a najvyššieho manažmentu, kam patria najmä riadiaci pracovníci, konatelia, členovia predstavenstva alebo správnej rady. Predovšetkým možnosť mariť kontrolnú činnosť vytvára vhodnú príležitosť pre páchanie hospodárskej kriminality na úrovni riadenia podnikateľského subjektu (ide o tzv. „Management Override“). Rizikozameraný kontrolný rozpočet vychádza z predpokladu fungovania interného systému kontroly. Rozpočet znamená pre vykonávateľov záverečnej kontroly a internej revízie jedinečnú príležitosť: zámer, ktorý sledujú, znamená možnosť vykonať kontrolu hospodárenia takým spôsobom, aby nebolo potrebné uskutočniť celkové hodnotenie procesov a ich inherentné kontroly.

Škody spôsobené v dôsledku spáchania hospodárskeho trestného činu možno zásadne rozdeliť na primárne škody a sekundárne škody. Primárne škody predstavujú priame škody zapríčinené dolóznym konaním. Sekundárne škody sú naopak tie, ktoré vznikajú viac-menej ako nevyhnutný dôsledok dolózneho konania, pričom postihnutý subjekt nemá vzhľadom na ich vznik možnosť zabrániť im; môže ísť napríklad o náklady súvisiace s následnou kontrolou alebo náklady na právne poradenstvo. Takisto sem môžu spadať napríklad i dodatočné daňové odvody, a to v prípade, ak niektoré náklady už nie je možné zaradiť medzi položky znižujúce základ dane.

Primárne škody vznikajú originárne dolóznym konaním. Ich vznik je bezprostredne podmienený konaním, strpením alebo opomenutím páchatel'a. Patria medzi ne napríklad:

- protihodnota v peňažnom vyjadrení pri krádeži;
- škoda vzniknutá nadhodnotením faktúr;

- náklady vzniknuté vystavením fiktívnych faktúr.

Podľa najnovšej štúdie spoločnosti PricewaterhouseCoopers z roku 2007 možno na základe uskutočnených medzinárodných porovnaní prezentovať nasledujúce hodnoty priemerných nákladov:

Priemerná celková škoda v €	1 613 322	4 375 586

Priemerná škoda pripadajúca na jeden subjekt v €	Svet (okrem E7)	Krajiny E7*
Trestný čin		
Sprenevera a podvod	639 783	2 169 771
Falšovanie súvahy (výsledkov hospodárenia)	710 598	2 535 564
Korupcia	221 092	1 471 930
Pranie špinavých peňazí	127 697	278 588
Produktové pirátstvo a priemyselná špionáž	1 314 488	1 622 577

Náklady na riadenie	357 399	614 729

* Pozn.: Medzi krajiny E7 patria Čína, Rusko, India, Brazília, Mexiko, Indonézia a Turecko.

Prameň: <http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/kosten/primaere-schaeden.html#c382>, 27.08.2008.

Mnohé subjekty zameriavajú svoju pozornosť často iba na výšku škôd spôsobených dolóznym konaním. Podceňujú tak sekundárne škody, predstavujúce náklady, ktoré vznikli ako následok dolózneho konania, a ktoré musia nevyhnutne znášať. Patria k nim napríklad:

- náklady na kontrolu internými či externými kontrolórm, vyčísľujúcimi rozsah škôd;
- náklady na právne a poradenské služby viažuce sa na rôzne pracovnoprávne kroky, občianskoprávne kroky a trestnoprávne kroky; práve tieto náklady bývajú v zahraničí mimoriadne vysoké;
- náklady na komunikáciu, krízové riadenie a mnohé ďalšie.

Podľa najnovších výskumov subjekty systematicky podceňujú tiež časovú náročnosť prešetrovania dolózných konaní. Z tohto dôvodu veľmi trpia nedostatkom času práve vlastné základné úlohy manažmentu. S prešetrovaním sa často spájajú aj personálne zmeny, napríklad z dôvodu výpovede, reštrukturalizácie či zavádzania nových procesov, vypracovávaní alebo zmeny základnej línie vývoja podnikateľskej činnosti, a taktiež i z dôvodu zmien v postupoch alebo oprávneniach vzťahujúcich sa na informačno-technologické systémy.

5. ZÁKLADNÉ ASPEKTY RIEŠENIA A PREVENIE HOSPODÁRSKEJ KRIMINALITY

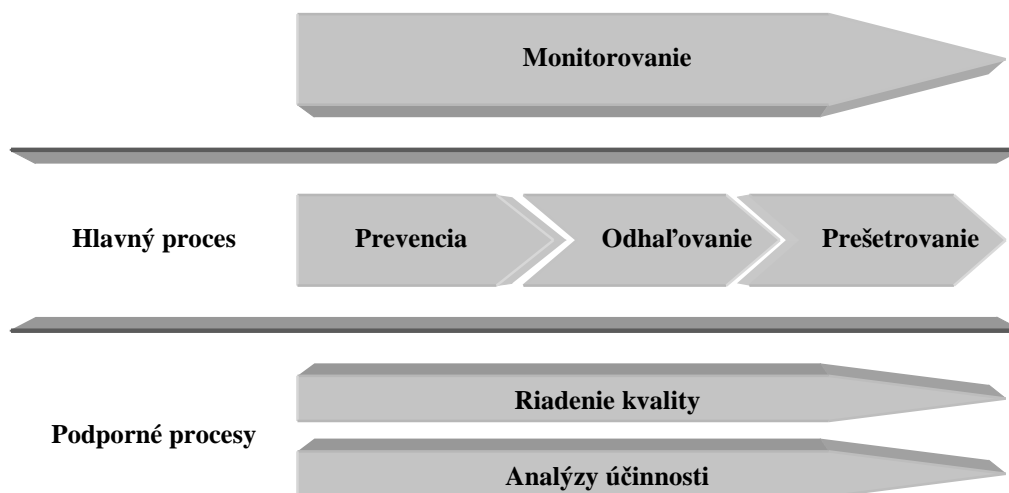
Najnovšie sprísnené zákonné ustanovenia nútia všetky podnikateľské subjekty aktívne sa vyrovnávať s problematikou hospodárskej kriminality. Na druhej strane, ešte stále jestvujú mnohé podnikateľské subjekty, ktoré sa najmä z obavy z ťažkých následkov, ktoré by mohli postihnúť ich dobré meno a imidž, stále ostýchajú osloviť orgány činné v trestnom konaní. Ojedinelým javom nie je ani skutočnosť, že mnohí manažéri vôbec netušia, na ktoré orgány verejnej správy sa v prípade podozrenia z páchania hospodárskej trestnej činnosti môžu vôbec obrátiť. Vo všeobecnosti sa v súčasnosti uprednostňujú skôr diskrétno riešenia, medzi ktoré sa radia osobitne tzv. „Forensic Services“, forenzné služby. Každá z významných poradenských spoločností ponúkajúcich komplexnú starostlivosť o podnikateľské subjekty (Ernst&Young, PricewaterhouseCoopers, Deloitte&Touche či KPMG) zamestnáva odborníkov zaoberajúcich sa poskytovaním forenzných služieb.

Tím spoločnosti Corporate Integrity Solutions GmbH, vysunutého pracoviska spoločnosti Deloitte&Touche, tvoria bývalá prokurátorka, zamestnanec kriminálnej polície, optimalizátor procesných postupov a odborníci na informačné technológie, celkovo sedem osôb. V prípade potreby majú k dispozícii celú sieť ďalších odborníkov.

V novodobom boji podnikateľských subjektov proti hospodárskej kriminalite zaujíma významné postavenie práve systém riadenia „Anti-Fraud“ (anglicky „Anti-Fraud-Management System“, ďalej len „AFM“). V súlade s jeho schematickým znázornením ho možno predstaviť ako komplex procesov sledujúci nasledovné primárne ciele:

- zabezpečenie prevencie proti dolóznym konaniam;
- odhaľovanie dolózných konaní;
- prešetrovanie dolózných konaní.

Procesy v rámci systému riadenia „Anti-Fraud“

Copyright © by The AuditFactory 2008.

Obrázek 2 Prehľad procesov v rámci systému riadenia „Anti-Fraud“

Prameň: <http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/afm.html>, 27.08.2008.

Cieľom prevencie je zabrániť dolóznym konaniam pred ich uskutočnením.

Odhaľovanie je zacielené na vyhľadávanie dolózných konaní v čase ich uskutočnenia, alebo po ich uskutočnení.

Prešetrovanie znamená zabezpečenie relevantnej dôkaznej dokumentácie o dolóznom konaní určenej pre súd, s cieľom zaistiť spätné navrátenie majetku a potrestať páchatel'a.

Zavedenie systému riadenia „Anti-Fraud“ by sa malo uskutočňovať na základe určitého uznávaného modelu. Takýmto modelom je napríklad model COSO, ktorý sa dokázal presadiť prakticky ako určujúci model pre dohľad nad aktivitami podnikateľských subjektov. Samotné zriadenie AFM pozostáva zo súboru krokov v rámci konkrétneho projektu. Zamestnanci zodpovední za tento proces by sa mali zamerať na jestvujúce prvky AFM, pričom by ich mali integrovať do celkového systému riadenia. Ekonomický význam má zohľadnenie jestvujúcich systémov priamo súvisiacich s AFM. Takéto systémy môžu predstavovať napríklad:

- funkcia vnútorného monitorovania (interná revízia);
- jestvujúci systém zhody;
- jestvujúci systém riadenia rizika;
- systém vnútornej kontroly.

Prínos ich spoločnej integrácie tkvie v tom, že jestvujúce prvky sa najskôr preskúmajú s ohľadom na ich vhodnosť pre systém AFM, a až potom prebehne ich integrácia. Prepojenie prvkov monitorovania podnikateľských aktivít subjektu týmto nadobúda zmysel aj z hľadiska rozdelenia úloh.

Akonáhle je už systém AFM etablovaný, musí sa preskúmať jeho účinnosť. Do úvahy prichádzajú viaceré riešenia, napríklad:

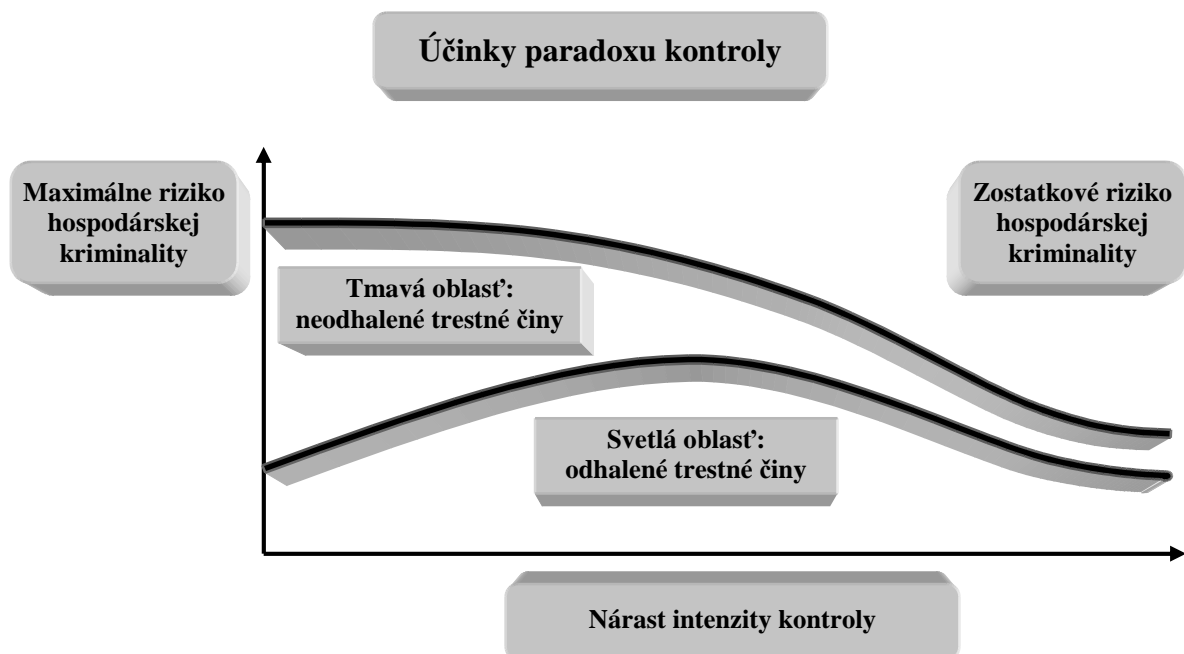
- uskutočnenie evaluácie, vrátane vypracovania analýzy účinnosti a diagramu účinnosti systému AFM;
- externé riadenie kvality vo vzťahu k uskutočnenej internej evaluácii systému AFM.

Jeden z vysokoúčinných prostriedkov boja proti hospodárskej kriminalite dnes predstavuje AntiFraudSolutions (ďalej len „AFS“) od spoločnosti PricewaterhouseCoopers (ďalej len „PwC“). Zahŕňa v sebe systémy prevencie, odhaľovania, zisťovania a riešenia hospodárskej kriminality, pričom tak vytvára efektívnu, trvalo a individuálne pôsobiacu podnikateľskú stratégiu. AFS znamená komplexnú starostlivosť o bezpečnosť a budúcnosť každého podnikateľského subjektu a účinnú ochranu pred hospodárskou kriminalitou, a rovnako aj efektívnu podporu pri konfrontácii so všetkými aspektmi a podobami hospodárskej kriminality, ktorá sa dotýka subjektov vo všetkých odvetviach a v každej veľkosti. Je potrebné si uvedomiť, že ani umiestnenie sídla podnikateľského subjektu nedokáže priveľmi ovplyvniť formu a rozsah ohrozenia. Približne v polovici prípadov hospodárskej kriminality pochádzajú páchatelia z okruhu vlastných zamestnancov postihnutého subjektu, čo potvrdzujú aj medzinárodné štúdie. Podľa štúdie spoločnosti PricewaterhouseCoopers spácha každý tretí

hospodársky trestný čin vlastný zamestnanec z radov najvyššieho manažmentu podnikateľského subjektu.

Možno predpokladať, že rastúci počet kontrolných opatrení, podobne ako zvýšené výdavky na prevenciu povedú k zníženiu kriminality. To však nemusí platiť vždy. Účinky kontrol a prevencie pôsobia totiž zo začiatku presne protichodne. Vďaka zlepšenému systému kontroly sa odhalí viac trestných činov, bez toho, aby sa to okamžite prejavilo aj na poklese kriminality. Z kriminologického hľadiska tu ide o paradox kontroly, pretože pravdepodobnosť odhalenia trestného činu závisí od intenzity kontrolných opatrení. V zásade to platí rovnako, ako pri každom vnímaní sociálnych problémov, v našom prípade hospodárskej kriminality: čím citlivejšie na ne podnikateľské subjekty reagujú, tým častejšie, zdá sa, sa vyskytujú. Na základe zvýšenej citlivosti a zlepšených kontrolných opatrení sa odhalia aj trestné činy, ktoré zostávali dovtedy neodhalené, čím sa výrazne „osvetlí“ temná oblasť.

Bilancia výsledkov zlepšeného systému kontroly môže spočiatku pôsobiť hrôzostrašne, vzhľadom na to, že sa naraz odhalí veľké množstvo prípadov, čo evokuje predstavu nárastu kriminality. Až po určitom čase tento efekt pozvoľne odznie a tmavá a svetlá oblasť sa výrazne priblížia. Kontroly zostanú pôsobiť najúčinnnejšie vtedy, keď budú každému známe a budú v subjekte presadzované a všeobecne prijímané. Z dlhodobého hľadiska sa tmavá oblasť spravidla zredukuje, čo naznačuje aj nižšie priložený obrázok o účinkoch paradoxu kontroly. (Podľa dokumentu Wirtschaftskriminalität 2007 - Sicherheitslage der deutschen Wirtschaft, s. 30).

Obrázek 3 Vyobrazenie účinkov paradoxu kontroly

Prameň: http://www.pwc.de/fileserver/RepositoryItem/studie_wikri_2007.pdf?itemId=3169192, 27.08.2008.

Jasné stanovisko k otázke prevencie hospodárskej kriminality uvádza kolektív autorov J. Kuchta, H. Válková et al., v ktorom konštatuje, že rozsah a štruktúra hospodárskej trestnej činnosti vyvoláva potrebu zvyšovať efektívnosť prostriedkov právnej i mimoprávnej ochrany ekonomických vzťahov a hospodárskej činnosti. Ďalej tvrdí, že doposiaľ nebola vypracovaná jednotná koncepcia preventívnych opatrení voči tejto kriminalite, aj keď v budúcnosti bude nevyhnutné, aby štát formuloval aspoň základné metódy a formy preventívneho pôsobenia v hospodárskej oblasti a ponechal si kontrolné funkcie nad výkonom podnikateľských aktivít.

Autori zároveň pripomínajú, že vzhľadom na vnútorné členenie hospodárskej kriminality je veľmi praktické zostavovať katalógy požadovaných preventívnych opatrení už na konkrétnej úrovni vo vzťahu k jednotlivým druhom hospodárskej trestnej činnosti. Napokon, zvláštnu pozornosť by mal každý štát, a najmä každý členský štát Európskej únie, venovať spoločným postupom na úrovni Spoločenstiev. (Podľa Kuchta, J., Váľková, H. a kol., 2005, s. 364-367).

6. SÚČASNÝ STAV HOSPODÁRSKEJ KRIMINALITY NA SLOVENSKU A VO SVETE

Pozrieť sa na aktuálny stav hospodárskej kriminality v našej krajine, ako aj vo svete nám umožňujú závery, ktoré prostredníctvom prieskumu „Global Economic Crime Survey“, teda Globálneho prieskumu hospodárskej kriminality už pravidelne v dvojročných intervaloch prináša spoločnosť PricewaterhouseCoopers (ďalej len „PwC“), jedna zo súčasných svetovo najvýznamnejších poradenských spoločností, aktívnych v oblasti komplexnej starostlivosti o podnikateľské subjekty. Zatiaľ posledný, v poradí štvrtý prieskum¹ zameraný na skúsenosti podnikateľských subjektov s hospodárskou kriminalitou, prebiehal od začiatku roka 2005 až po začiatok roka 2007 a spoločnosť PwC v ňom oslovila celosvetovo 5 428 podnikateľských subjektov v 40 krajinách, pričom 78 spoločností bolo zo Slovenska (napríklad z Nemecka to bolo 1 166 subjektov). Prieskum zahŕňal všetky trestné činy odhalené v uvedenom časovom rozpätí dvoch rokov, a tak sa stal podstatne súhrnnejším než kriminálna štatistika, ktorá inak dokáže zohľadňovať iba oznámené trestné činy. Popritom bolo analyzovaných viac ako 2 000 jednotlivých trestných činov a vyslovili sa závery týkajúce sa kriminogénnych príčin, profilov páchatelia, vyvodených právnych a vnútrofirmych krokov či vzťahov medzi kontrolnými mechanizmami a podnikovou kultúrou. Počet zapojených podnikateľských subjektov umožnil interpretáciu získaných výsledkov v širších medzinárodných súvislostiach.

Z hľadiska metodiky sa jednalo o štúdiu analyzujúcu obeť a oblasti hospodárskych kriminálnych aktivít, prinášajúcu reprezentatívne výpovede o bezpečnostnej situácii svetovej ekonomiky i národných ekonomík. Obsah štúdie tvorilo deväť okruhov, ktoré sa analyzovali vo vzťahu k jednotlivým krajinám, regiónom, a tiež z celosvetového hľadiska. Tvorili ich:

1. Riziko hospodárskej kriminality zotrúvajúce na vysokej úrovni.
2. Náklady hospodárskej kriminality.
3. Riziká globalizácie - hospodárska kriminalita na rastúcich trhoch.
4. Účinnosť kontrol.
5. Kto sú páchatelia a aké sú príčiny?
6. Dynamické rizikové faktory.
7. Účinnosť prevencie.
8. Reakcia na trestné činy.

¹ Pozn.: Prieskum poskytol jedinečnú možnosť spoznať názor na hospodársku kriminalitu, jej vnímanie a dopad na podnikanie na celom svete. Aby bola zabezpečená úplná dôverynosť získaných informácií, v mene spoločnosti PricewaterhouseCoopers ho uskutočnil renomovaný medzinárodný inštitút pre spoločenskovedný výskum a prieskum trhu, spoločnosť TNS Emnid.

9. Reakcie na riziká kriminality v zahraničnom obchode.

V nasledujúcom prehľade sú obsiahnuté základné zistenia, ku ktorým prieskum PwC dospel vo vzťahu k analýze údajov slovenských subjektov, a ďalej, na porovnanie, hlavné zistenia za Nemecko, krajinu s najvyšším počtom zastúpených analyzovaných subjektov, pomaly sa presúvajúcu na pozíciu najsilnejšej ekonomiky na svete.

Hlavné zistenia vo vzťahu k Slovenskej republike: (Podľa dokumentu - záverečnej správy PwC „Vyšetrovacie a forenzné služby - Hospodárska kriminalita: ľudia, prostredie a kontrola - štvrtý ročník globálneho prieskumu hospodárskej kriminality - Slovenská republika“):

- *32 % spoločností na Slovensku sa za posledné dva roky stalo obeťou jedného alebo viacerých prípadov hospodárskej kriminality;*
- *najčastejšie sa vyskytovala sprenevera majetku (23 %); po nej nasledovala korupcia a podplácanie (13 %);*
- *korupciu a podplácanie považujú spoločnosti za najväčšiu hrozbu; takmer 30 % z nich si myslí, že práve tieto sú najčastejšou formou hospodárskej kriminality na Slovensku;*
- *za posledné dva roky sa 22 % spoločností dostalo do situácie, keď sa od nich žiadal úplatok, a takmer 36 % spoločností má dojem, že stratili obchodnú príležitosť z dôvodu úplatkárstva konkurencie;*
- *za posledné dva roky predstavovala priemerná priama strata z hospodárskej kriminality na Slovensku 127 000 USD na spoločnosť; pričom iba 7 % spoločností vykázalo straty vyššie ako 250 000 USD. V porovnaní s celosvetovým priemerom predstavujúcim 2,4 milióna USD na jednu spoločnosť ide o veľmi nízke čiastky, dokonca aj v porovnaní s Českou republikou uvádzajúcou sumu 1,7 milióna USD;*
- *slovenské spoločnosti vynaložili za posledné dva roky v priemere takmer 108 000 USD na riešenie prípadov hospodárskej kriminality;*
- *50 % spoločností utrpelo „nepriame škody“; k najväznejším patrilo zníženie pracovnej morálky a poškodenie mena spoločnosti;*
- *väčšinu páchatel'ov najväznejších prečinov tvorili muži, v priemere nad 37 rokov, a takmer 63 % z nich malo vysokoškolské vzdelanie; 70 % páchatel'ov predstavovali noví zamestnanci, ktorí boli v pracovnom pomere v spoločnosti menej ako dva roky; a väčšina, až 35 % páchatel'ov najväznejších prečinov, boli buď brigádnici alebo zamestnanci dcérskych spoločností, po ktorých nasledovali línioví pracovníci (31 %). 27 % podvodov spáchal top manažment;*
- *z hľadiska pohnútok k spáchaniu podvodu najčastejšie uvádzali nízke povedomie páchatel'a a nedostatočné identifikovanie sa páchatel'a so spoločnosťou, finančné dôvody (osobitne chamtivosť), a tiež nedostatočnú úroveň kontrolných mechanizmov v spoločnosti;*
- *vo väčšine prípadov podali spoločnosti voči páchatel'ovi trestné oznámenie (50 %) alebo žalobu v občiansko-právnych záležitostiach (42 %) a 13 % spoločností uviedlo, že voči*

páchateľovi nepodniklo žiadne kroky. 16 % páchatel'ov bolo odsúdených a 40 % prípadov je v štádiu konania alebo neboli podané na súdne konanie (na porovnanie 30 % v celosvetovom meradle);

- 79 % spoločností uviedlo, že sa im nepodarilo vymôcť žiadnu náhradu za vzniknutú škodu (v celosvetovom meradle to bolo 58 % spoločností, v strednej a východnej Európe 63 %). Môže to súvisieť so skutočnosťou, že 78 % subjektov na Slovensku nemá uzavreté poistenie proti stratám a nákladom spojeným s hospodárskou kriminalitou. Celosvetový priemer tvorí 61 % spoločností a priemer v rámci strednej a východnej Európy je 71 %;
- väčšina podvodov (37 %) bola náhodne odhalená iným spôsobom (napríklad na základe interného/externého oznámenia alebo čisto náhodne). Najúčinnjším mechanizmom na odhalenie podvodov v rámci spoločnosti sa javí systém Whistle Blowing fungujúci ako hotline (30 % odhalených prípadov) a interný audit (11 % zistených prípadov). Je zaujímavé, že Whistle Blowing systém sa vo svete na odhalení podvodov podieľal iba 8 %, v strednej a východnej Európe 10 %. Za posledné dva roky zaznamenal tento systém nárast aj v Českej republike, avšak na odhalení podvodov sa podieľal iba v polovici prípadov v porovnaní so Slovenskom;
- spoločnosti sú do značnej miery presvedčené, že ich opatrenia proti podvodom sú efektívne a účinnosť takmer každého opatrenia ohodnotili vyššie než spoločnosti vo svete alebo v strednej a východnej Európe. Audítorské komisie, externý audit a automatizované elektronické systémy hlásenia podozrivých operácií pritom považujú za najúčinnnejšie opatrenia v boji proti hospodárskej kriminalite. Toto zistenie je veľmi prekvapujúce vzhľadom na veľmi málo prípadov, ktoré boli identifikované na Slovensku týmto spôsobom;
- i keď 32 % respondentov prieskumu uviedlo, že boli obeťami hospodárskej kriminality, iba 5 % si myslí, že by sa mohli stať obeťou hospodárskej kriminality v nasledujúcich dvoch rokoch. Zároveň viac než 28 % účastníkov prieskumu neplánuje prijať žiadne opatrenia na riešenie hospodárskej kriminality.

V ďalšej časti prehľadu sú uvedené najvýznamnejšie zistenia vo vzťahu k nemeckej ekonomike a celosvetovým záverom: (Podľa dokumentu - záverečnej správy PwC „Wirtschaftskriminalität 2007 - Sicherheitslage der deutschen Wirtschaft“):

I. Kriminalita postihuje každý druhý podnikateľský subjekt.

Takmer polovica (49 %) podnikateľských subjektov v Nemecku utrpela v uvedenom zdaňovacom období škody v dôsledku sprenevery, korupcie, produktového pirátstva alebo iných foriem hospodárskej kriminality. Nárast o tri percentá v porovnaní s predchádzajúcim dvojročným obdobím však nemožno nevyhnutne spájať s nárastom kriminality, skôr ho možno pripísať v prospech efektívnejších kontrol v podnikateľských subjektoch. Počet subjektov postihnutých hospodárskou kriminalitou zostáva na vysokej úrovni. V nemeckých subjektoch sa v posledných dvoch rokoch odhaľovali podstatne častejšie prípady produktového pirátstva a priemyselnej špionáže. Podiel postihnutých oslovených subjektov vzrástol na 18 %, v porovnaní s 13 % v časovom období 2003/2004, a iba 8 % v období 2001/2002. O škodách súvisiacich so spreneverou a podvodom informovalo 33 % subjektov, čo bolo približne rovnako ako v predchádzajúcich obdobiach. Škody v dôsledku korupcie odhalilo 10 % oslovených subjektov, v porovnaní s 9 % v období 2003/2004, a 6 % v období 2001/2002. Celkovo hlásili väčšie subjekty trestné konanie podstatne častejšie. Zatiaľ čo subjekty s menej

ako 200 zamestnancami odhalili iba 44 % kriminálnych prípadov, narástol tento podiel v skupine subjektov s viac ako 1 000 zamestnancami na hodnotu 54 %, a v skupine veľkých subjektov s viac ako 5 000 zamestnancami na úroveň 61 %.

II. Minimálne šesť miliárd € škôd.

Celková výška škody, ktorú zaznamenali nemecké subjekty v prípade odhalených trestných činov, sa vyšplhala každoročne na viac ako šesť miliárd €. V uvedenej čiastke sú zohľadnené náklady na riadenie súvisiace s prekonávaním kriminálnych následkov vo výške okolo 1,75 miliárd €, nie však straty súkromných osôb. Taktiež v nej nie sú zahrnuté finančné dopady neodhalených trestných činov, keďže sa nedajú seriózne oceniť. Vyčíslenú sumu preto treba chápať iba ako dolnú hranicu. Výška škody, ktorú subjekty utrpeli, narastá v závislosti od veľkosti subjektu. Až u 7 % subjektov strednej veľkosti do 1 000 zamestnancov spôsobili hospodárske trestné činy v predchádzajúcich dvoch rokoch škodu vo výške viac ako jeden milión €, zatiaľ čo u veľkých subjektov s počtom zamestnancov od 1 000 do 5 000 prekročila uvedená úroveň škôd hranicu 16 % subjektov. Pri ešte väčších subjektoch dosiahla priemerná suma škôd výšku 6,7 miliónov €. V medzinárodnom porovnaní sú nemecké subjekty poistené proti hospodárskej kriminalite zriedkavejšie. Iba 35 % z nich uzavrelo zodpovedajúcu poisťovnú zmluvu, zatiaľ čo v severnej Amerike je prostredníctvom poistenia dostatočne zabezpečených viac ako 70 % subjektov. Hoci poistenie ešte nepredstavuje záruku finančného odškodnenia v prípade vzniku škody, v každom prípade jej pravdepodobnosť výrazne narastá. Takto bol poukázaný podstatný podiel sumy vzniknutej škody až u 34 % poistených nemeckých subjektov, ale iba u 11 % subjektov bez poistenia. Na druhej strane však až 49 % poistených subjektov nezískalo pri regulácii finančných škôd žiadne odškodnenie.

III. Vysoké riziká na nových trhoch.

Obzvlášť vysoké je riziko kriminality na tzv. nových trhoch (tzv. „Emerging Markets“). V krajinách E7, kam sa radia Čína, Rusko, India, Brazília, Mexiko, Indonézia a Turecko, narástla za posledné dva roky výška hlásených škôd pripadajúca na jeden podnikateľský subjekt po pripočítaní nákladov na riadenie na úroveň cca 4,4 miliónov €, zatiaľ čo v ostatných krajinách sveta dosiahla priemerná suma škôd úroveň 1,6 miliónov €. Je pozoruhodné, že z hľadiska medzinárodného porovnania zohľadňujú nemecké spoločnosti riziko kriminality pri rozhodovaní o zahraničných investíciách výrazne zriedkavejšie. V prípade plánovaných investícií v Číne zohľadnilo napríklad v minulosti tento problém iba 31 % nemeckých subjektov, zatiaľ čo v iných krajinách to bolo až 48 % subjektov. Zároveň utrpeli nemecké subjekty v Číne za posledné dva roky s priemernými 3,66 miliónov € podstatne vyššie finančné straty v dôsledku hospodárskej kriminality ako investori z iných krajín sveta (v priemere 1,33 miliónov €). Približne na 60 % prípadov priemyselnej špionáže či produktového pirátstva, ktorými boli postihnuté nemecké subjekty, sa podieľali čínski páchatelia, a 40 % oslovených subjektov sa domnieva, že v dôsledku korupcie boli už minimálne jeden raz vyradení zo súťaže (tendra), na ktorej sa zúčastnili v Číne.

IV. Nedostatky pri kontrole.

Z hľadiska medzinárodného porovnania majú nemecké subjekty v boji proti hospodárskej kriminalite podstatne vyššie požiadavky. Dnes napríklad zohrávajú podstatne väčšiu úlohu trestné činy, ktoré bývali pôvodne odhalené skôr náhodne prostredníctvom oznámenia z vnútra subjektu alebo jeho vonkajšieho okolia, zatiaľ čo v porovnaní so zahraničnými subjektmi dokážu systematické kontroly odhaliť trestné činy iba zriedkavejšie. Aj napriek tomu nepovažuje 47 % oslovených nemeckých subjektov za potrebné uskutočniť v nasledujúcich

dvoch rokoch väčšie zmeny v kontrolnej infraštruktúre; v západnej Európe dosahuje uvedený ukazovateľ úroveň 35 %, a v severnej Amerike 20 %. Porovnateľne bezstarostne reagujú nemecké subjekty aj na rastúcich trhoch so zvýšeným rizikom kriminality. Takto napríklad zintenzívnilo svoje kontrolné opatrenia v Číne v posledných dvoch rokoch iba 39 % oslovených subjektov, ale naproti tomu až 53 % ostatných zahraničných subjektov. Súčasne až 41 % nemeckých subjektov necíti potrebu niečo v tomto smere podniknúť v najbližších dvoch rokoch, pričom opačný názor zdieľa iba 25 % subjektov.

V. Etické zásady sa podceňujú.

Ešte výraznejšie ako pri kontrole vystupujú do popredia nedostatky nemeckých spoločností v oblasti prevencie kriminality. Etické zásady má už síce medzičasom vypracované až 61 % oslovených subjektov, avšak iba 37 % z nich má k dispozícii program zhody, ktorý by formuloval, sprostredkúval a monitoroval štandardy správania sa. Naproti tomu v severnej Amerike má etické zásady k dispozícii až 94 % subjektov, pričom 73 % subjektov ich prostredníctvom programu zhody aj monitoruje. Štúdia navyše dokazuje, že etické štandardy napriek rozšíreným predsudkom skutočne účinkujú. V situácii zavedených etických zásad, ako aj programu zhody sa stalo obeťou hospodárskej kriminality iba 38 % subjektov, naproti tomu v porovnávanej nemeckej skupine dosiahol uvedený podiel úroveň 54 %. Aj nemeckým subjektom je zrejmé, že kontroly samé osebe nestačia. Iba 31 % oslovených subjektov označilo za pôvod prejavu trestného činu práve nedostatky vo vnútornej kontrole a bezpečnostných opatreniach, zatiaľ čo 63 % poukázalo na nedostatočné uvedomenie si páchania nepráv na strane páchatel'ov sa snažilo postaviť páchatel'ov do úlohy spoluzodpovedného subjektu.

VI. Každý druhý páchatel' pochádza z podnikateľského subjektu.

Takmer každý druhý páchatel' v Nemecku je zamestnancom poškodeného subjektu. Ak sa na spáchaní trestného činu podieľajú externé osoby, tak ide spravidla o zákazníkov, dodávateľov alebo obchodných partnerov, ktorí sú v kontakte s postihnutým subjektom. Celkovo sa hospodárske trestné činy páchané prostredníctvom subjektu neznámych osôb objavujú zriedkavo. Osoby páchajúce hospodársku trestnú činnosť v Nemecku sú prevažujúco mužského pohlavia (87 %), vo veku 30 až 50 rokov (79 %) a sú zamestnancami subjektu viac ako šesť rokov (57 %). Takmer tretina páchatel'ov je zamestnancom subjektu viac ako desať rokov. Približne 20 % páchatel'ov pochádza z úrovne vyššieho manažmentu, ďalších 25 % zo strednej úrovne riadenia. Účasť zamestnancov na úrovni vedenia podniku na páchaní hospodárskych trestných činov nie je pre postihnutý subjekt prinajmenšom kvôli nepriamym škodám potenciálne obzvlášť nebezpečná. Závažné dôsledky vo vývoji svojho akciového kurzu priznalo 54 % severoamerických subjektov potom, ako prenikla na verejnosť informácia o účasti seniormanažéra alebo topmanažéra na spáchaní trestného činu.

VII. Topmanažéri sú potrestaní zriedkavejšie.

Približne každý tretí odhalený trestný čin nemecké subjekty vôbec neoznámia; riešia ho však interne. V prípade korupcie pristupujú k oznámeniu orgánom činným v trestnom konaní iba v každom druhom prípade. Závažným dôvodom pre takéto zdržanie sa býva obava o povesť subjektu, a tiež skutočnosť, že odsúdená býva iba polovica oznámených páchatel'ov. Páchatelia na úrovni topmanažmentu môžu v západnej Európe počítať s trestným oznámením podstatne zriedkavejšie (40 % všetkých prípadov trestných činov) v porovnaní so zamestnancami na nižších úrovniach riadenia (61 %). V tomto smere zatiaľ v Nemecku rozdielne zaobchádzanie síce pozorovať nemožno, no 23 % nemeckých subjektov udáva, že sa v prípade páchatel'ov pochádzajúcich z najvyšších úrovní riadenia minimálne v každom

piatom prípade upustilo od trestného oznámenia a obvinenia, ako aj od vnútorných sankcií, akými sú napomenutie, výpoveď či preloženie na iné miesto. Trestné konanie stredného manažmentu a ostatných zamestnancov zostalo naproti tomu bez následkov pre páchatela iba v 5 %, respektíve 3 % všetkých prípadov. Ak sa už však dostanú topmanažéri pred súd, nemôžu v žiadnom prípade počítat' so žiadnou nižšou trestnou sadzbou. Oveľa častejšie sa udelil trest odňatia slobody v prípade seniormanažérov alebo topmanažérov (62 %), než tak tomu bolo v prípade ostatných zamestnancov (31 %).

Ako uvádzajú závery štúdie PwC z roku 2007, na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že hospodárska kriminalita nie je na Slovensku zásadným problémom. Pomerne nízka početnosť výskytu hospodárskej trestnej činnosti môže byť spôsobená viacerými faktormi, najmä:

- nízkym uvedomením si hrozby hospodárskej kriminality a súvisiacim nízkym počtom odhalených a nahlásených prípadov hospodárskej kriminality;
- neochotou priznať hospodársku kriminalitu kvôli povahe činu;
- systémami riadenia rizika hospodárskych trestných činov - aj keď zdanlivo dostatočné a podľa tvrdení oslovených subjektov tiež pomerne účinné, nemusia byť úplne správne nastavené a fakticky fungujúce. (Podľa dokumentu Vyšetrovacie a forenzné služby - Hospodárska kriminalita: ľudia, prostredie a kontrola - 4. ročník globálneho prieskumu hospodárskej kriminality - Slovenská republika, s. 5).

7. ZÁVER

Vychádzajúc zo skutočností uvedených v príspevku možno zhrnúť, že novodobá hospodárska kriminalita predstavuje zároveň najpálčivejší problém súčasnej svetovej ekonomiky i najvýznamnejšiu hrozbu medzinárodných ekonomických vzťahov do budúcnosti, a to nielen z hľadiska skutočne alebo fiktívne realizovaných transakcií, ale aj, a najmä, z hľadiska súvisiacich právnych aspektov. Je zrejmé, že najviac vypuklý je tento problém pri vzájomných vzťahoch medzi priemyselne vyspelými a menej priemyselne vyspelými krajinami, s osobitným ponímaním Číny ako krajiny najväčšmi ohrozujúcej aktivity medzinárodného spoločenstva v oblasti boja proti pliage hospodárskej kriminality. Aj vďaka takým aktivitám, akým je v dvojročnej periodicite uskutočňovaný prieskum „Global Economic Crime Survey“ sa medzinárodná odborná aj laická verejnosť dozvedá o skutočnom pozadí hospodárskeho diania, čo jej následne umožňuje aktívne zasahovať a zapájať sa do rozširovania správnej interpretácie fenoménu novodobej hospodárskej kriminality a podporovať tak úsilie odborníkov zaoberajúcich sa problematikou hospodárskej kriminality v jednotlivých krajinách. Regulácia zo strany zákonodarcu či orgánov verejnej správy sama o sebe nestačí, podobne, ako sám o sebe nestačí pri riešení uvedeného problému ani zodpovedný prístup subjektov k budovaniu a udržiavaniu férovej a korektnej súťaže. Je totiž potrebné si uvedomiť, že páchať hospodárske trestné činy nemusia vždy iba trhové subjekty, teda najmä podnikateľské subjekty a neziskové organizácie; za určitých podmienok a pri určitých trestných činoch sa takéhto konania môžu dopúšťať aj iné subjekty či osoby v porovnaní s tými, ktoré predvída platná legislatíva. Akékoľvek úsilie v smere ďalšieho zblížovania spoločných postupov a prístupov v boji proti jednotlivým formám hospodárskych trestných činov sú v medzinárodnom spoločenstve veľmi vítané, no zatiaľ však značne obmedzované iba na vybrané druhy trestných činov (napríklad korupciu) a presadzované najmä na mimovládnej úrovni. Proces boja svetovej verejnosti proti hrozbe následkov hospodárskej kriminality bude neľahký a vzhľadom na rôznorodosť prostredí v jednotlivých

krajinách a regiónoch veľmi zdĺhavý, no jedno však bude isté vždy: čím rozsiahlejšia a fundovanejšia bude všeobecná informovanosť o fenoméne hospodárskej kriminality a jej základných aspektoch, tým bude boj účinnejší.

Literatura:

- Dôvodová správa návrhu nového Trestného zákona predložená do legislatívneho procesu podľa Plánu legislatívnych úloh vlády SR na rok 2004 dňa 21. apríla 2004.
- CHMELÍK, J. - HÁJEK, P. - NEČAS, S.: Úvod do hospodárskej kriminality. Plzeň : Aleš Čeněk, 2005, s. 9-41. ISBN 80-86898-13-X.
- KUČHTA, J. - VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 350-367. ISBN 80-7179-813-4.
- NOVOTNÝ, O. - ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. 2. přeprac. vyd. Praha : ASPI Publishing, 2004, s. 263. ISBN 80-7357-026-2.
- SCHEINOST, M. a kol.: Výzkum ekonomické kriminality. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, s. 91-92. ISBN 80-7338-031-5.
- Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v platnom znení.
- Dokument AntiFraudSolutions. [online]. [cit. 2008-08-27]. Dostupný z WWW: http://www.pwc.de/portal/pub/!ut/p/kcxml/04_Sj9SPykssy0xPLMnMz0vM0Y_QjzKLd4p3dgoFSYGYLm4W-pEQhgtEzCDeESICUuXrkZ-bqh-k760foF-QGxpR7uioCACZt4Zs/delta/base64xml/L3dJdyEvd0ZNQUFzQUMvNEIVRS82X0JfQ0JW?siteArea=49c4e38420924a4b&content=e5e3e24ab3c9fcc&topNavNode=49c4e38420924a4b.
- Dokument Vyšetřovací a forenzní služby - Hospodářská kriminalita: ľudia, prostredie a kontrola - 4. ročník globálneho prieskumu hospodárskej kriminality - Slovenská republika. [online]. [cit. 2008-08-27]. Dostupný z WWW: [http://www.pwc.com/Extweb/pwcpublishings.nsf/docid/C7DD1B9C0001E461802573710060FBB0/\\$file/GECS_SK.pdf](http://www.pwc.com/Extweb/pwcpublishings.nsf/docid/C7DD1B9C0001E461802573710060FBB0/$file/GECS_SK.pdf).
- Dokument Wirtschaftskriminalität 2007 - Sicherheitslage der deutschen Wirtschaft. [online]. [cit. 2008-08-27]. Dostupný z WWW: http://www.pwc.de/fileserver/RepositoryItem/studie_wikri_2007.pdf?itemId=3169192.
- Dokument Wirtschaftskriminalität. [online]. [cit. 2008-08-27]. Dostupný z WWW: <http://www.handelsblatt.com/unternehmen/strategie/diskrete-jaeger-der-weisse-kragen-taeter;1173995>;

<http://www.handelsblatt.com/unternehmen/strategie/diskrete-jaeger-der-weisse-kragen-taeter;1173995;2>.

- Dokumenty Business Crime Control e.V. [online]. [cit. 2008-08-27]. Dostupné z WWW: <http://www.wirtschaftsverbrechen.de/europa/gesetze.html>;
<http://www.wirtschaftsverbrechen.de/europa/wikri.html>;
<http://www.wirtschaftsverbrechen.de/wirtschaftsverbrechen/wirtschaftsverbrechen.html>;
<http://www.wirtschaftsverbrechen.de/wirtschaftsverbrechen/wirtschaftskriminalitaet.html>.
- Dokumenty Forum Wirtschaftskriminalität (powered by the AuditFactory). [online]. [cit. 2008-08-27]. Dostupné z WWW: <http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/>;
<http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/begriffe/wirtschaftskriminalitaet.html>;
<http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/begriffe/dolose-handlungen.html>;
<http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/taeterbild.html>;
<http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/kosten.html>;
<http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/kosten/primaere-schaeden.html#c382>;
<http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/kosten/sekundaere-schaeden.html#c383>;
<http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/afm.html>;
<http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/afm/einrichtung-und-evaluierung.html>.
- Dokumenty Wirtschaftskriminalitaet.com - Zahlen - Daten - Fakten: Rund um das Thema Wirtschaftskriminalität. [online]. [cit. 2008-08-27]. Dostupné z WWW: <http://www.wirtschaftskriminalitaet.com>;
<http://www.wirtschaftskriminalitaet.com/einfuehrung.html>;
<http://www.wirtschaftskriminalitaet.com/grundsatz.html>.
- Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. R (81) 12 o hospodárskych trestných činoch. [online]. [cit. 2008-08-27]. Dostupné z WWW: [http://www.coe.int/t/Dg1/Greco/general/R\(81\)12%20on%20economic%20crime_EN.pdf](http://www.coe.int/t/Dg1/Greco/general/R(81)12%20on%20economic%20crime_EN.pdf).

Kontaktní údaje na autora – email:

janakoprlova@yahoo.com